

Pamokos planas: „LYČIŲ STEREOTIPŲ LAUŽYMAS“

Trukmė	45 minutės
Tikslai	<ul style="list-style-type: none"> • Suvokti, kas yra stereotipas. • Išmokti atpažinti stereotipus. • Suprasti, kas yra nestereotipiniai lyčių vaidmenys. • Išnagrinėti lyčių normas ir stereotipus, kuriuos sukuria ir primeta visuomenė, įskaitant žiniasklaidą. • Patyrinėti savo įsitikinimus apie tai, ką reiškia būti moterimi/mergina ir vyru/vaikinu visuomenėje, kurioje gyvenama. • Užginčyti lyčių stereotipus ir „priimtinus“ arba „normalizuotus“ įsitikinimus apie moteriškumą ir vyriškumą. • Atpažinti neigiamą nelanksčių lyčių normų poveikį moterims/merginoms ir vyrams/vaikinams ir pasiaiškinti, kaip šie stereotipai turi įtakos smurto artimoje aplinkoje problemai.
Priemonės	Priemonės su interneto ryšiu (planšetės, telefonai), lektorių pateiktos aktyvios užduotys, vaidybinės situacijos
Darbo formos	Minčių lietus Grupinis darbas Mokinių pateiktų pavyzdžių analizė Diskusija Filmuko peržiūra
Aprašymas	<ol style="list-style-type: none"> 1. Užsiėmimo pristatymo planas (1 min.) 2. Minčių lietus „Kas yra lyčių stereotipai“ (2 min.) 3. Užduotis „Lyčių dėžutė“ (15 min.) 4. Užduotis „Judesys“ (15 min.) 5. Refleksija (5 min.)

MEDŽIAGA PRAKTINEI DALIAI

LYČIŲ DĖŽUTĖ	
Užduotis pritaikyta ir parengta pagal vadovą „ Youth4Youth: Empowering Young People in Preventing Gender-based Violence through Peer Education “.	
Užduotis	Kiekvienas dalyvis įrašo teiginius/ savybes stereotipiškai priskiriamas „Merginoms / moterims“ ir Vaikinams / vyrams“.
Eiga	1. Paprašykite auditorijos ištarti/užrašyti žodžius ar frazes (pateiktoje nuorodoje Jamboard: http://www.bit.ly/balsas3), kurie jiems asocijuojasi su skirtingomis lytimis.

#MesSaugūsBendruomenėje

	<p>Kokiomis savybėmis apibūdinamos merginos/moterys? Kokiomis savybėmis apibūdinami vaikinai/vyrai? (3-5 min, trukmė 5 min jei informaciją veda ne dalyviai, o pats pranešėjas.); <i>Pastaba. Pranešėjas atidaro nuorodą ir demonstruoja (Jamboard/interaktyvią lentą) vaizdą ekrane</i></p> <p>2. Diskusija. Apibendrinama auditorijos pateikta informacija (Jamboard/interaktyvioje lentoje).</p> <p><i>Išsirenkami keli diskusiniai klausimai:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Ar manote, kad šios dėžutės kaip nors riboja? Koku būdu? Ar tai sukuria nelygybę? Kaip pasireiškia toji nelygybė? - Dabar norėčiau, kad pagalvotumėte apie asmenį, kurio negalima priskirti šioms dėžutėms, pvz., moteris, kuri yra mūsų moterų dėžutėje surašytų savybių priešingybė. Kaip ji atrodo? Kaip ji elgiasi? Gal galite įsivaizduoti vyrą, kuris yra vyrų dėžutėje surašytų savybių priešingybė? Kaip jis atrodo? Kaip elgiasi? Kad būtų lengviau, sukeiskime dėžučių antraštes (išbraukime žodį „vyras“ ir įrašykime „moteris“, ir atvirkščiai). Taigi, įsivaizduokime moterį, kuri yra... (perskaitykite vyrų savybes) ir vyrą, kuris yra... (perskaitykite moterų savybes). Dabar pagalvokite, kaip visuomenė elgiasi su žmonėmis, kurie nepriklauso šioms dėžutėms. (skaidrė nestereotipinių veiklų pavyzdžiai) - Pagalvokite ar žinote filmo herojų, žymių asmenų, kurie netelpa į dėžutę? Ar jiems sulaužius stereotipus jie buvo atmesti ar yra sėkmingi, nes pasirinko būti savimi. - Asmeniškai pagalvokite ar esate šiose dėžutėse, ar viena koja išlipę, tarp dėžučių? Kaip jaučiatės, jei norite pasidalinkite savo patirtimi. <p>3. Išėjimas iš užduoties. (skaidrė „Ar spalva turi lytį?“)</p>
<p>Tikėtinas rezultatas</p>	<p>Tikėtina, jog dalyviai akcentuos šias moterų ir vyrų savybes:</p> <ul style="list-style-type: none"> - MERGAITĖS/MOTERYS: jautrios, turinčios ilgus plaukus, plonos, trapios, pažeidžiamos, priklausančios nuo vyrų, lengvai apsiverkiančios, silpnos, sekasi kalbos ir menai, geros motinos, drovios, bailios, kuklios, nesikeikiančios, seksualios, koketiškos, besirūpinančios vaikais ir šeimos nariais ir taip toliau. - BERNIUKAI/VYRAI: tvirti, vyriški, mušeikos, sekasi matematika ir tikslieji mokslai, mėgsta sportinius automobilius, žaidžia futbolą, turi ūsus ar barzdą, atletiški, ambicingi, stiprus, raumeningi, jie neverkia, dėvi kelnes, užima vadovaujančią poziciją šeimoje ir taip toliau.
<p>Žinia apmąstymams</p>	<p>Socialines/kultūrinės lyties standartai nėra nustatyti, jie kuriami visuomenės. Tradicijos, populiarioji kultūra, žiniasklaida, bendraamžiai, šeima ir visuomenė (mokyklos) vaidina svarbų vaidmenį kuriant šiuos standartus. Jauni žmonės turi teisę juos priimti arba jų atsisakyti.</p>

JUDESYS

Paprašykite jaunuolių atsistoti ir išsiskirstyti. Ir judėti.

Pasiūlykite judėti:

- kaip vaikšto vaikai;
- kaip vaikšto suaugusieji (atkreipkite dėmesį kaip jie juda, vadovaudamiesi stereotipu kaip vaikai, kaip suaugę vaikšto);
- kaip mergina eina mokyklos koridoriumi/į mokyklą;
- kaip vaikinai eina mokyklos koridoriumi/į mokyklą.

Atkreipkite dėmesį kaip pasikeitė jų judesiai elgesys, pasiteiraukite kaip sekėsi judėti, kaip jie jautėsi kai reikėjo elgtis „būnant kitu“ pasiteiraukite ar tikrai taip berniukai ir mergaitės vaikšto kaip jie rodė, ar jie stengėsi atitikti „įsivaizduojamą“ lūkestį stereotipą.

Pastaba. Jeigu erdvė neleidžia visiems judėti kartu, suskirstykite auditoriją į 4-5 grupes ir skirkite kiekvienai po vaidmenį (vaikas, suaugęs, mergina, vaikinai) ir paprašykite po vieną grupės atstovą pademonstruoti kaip vaikšto.

Išėjimas iš užduoties. Animacinio filmuko „Simpsonai“ ištraukos peržiūra (2 min).

Papildoma užduotis: DISKUSIJA „AR PATYS ESATE LAUŽĘ STEREOTIPUS?“

Diskusijos tikslas parodyti, kad vertybė yra būti savimi, o ne uždarytam kitų sukonstruotoje lūkesčių dėžutėje.

Galiausiai svarbu užbaigti šią užduotį energijos suteikiančia nata, motyvuojant jaunimą imtis iniciatyvos griauti lyčių stereotipus ir pareikšti teisę būti priimtiems tokiais, kokie yra, unikalūs ir skirtingi.

MEDŽIAGA TEORINEI DALIAI

MEDŽIAGA LEKTORIUI: „LYČIŲ ŠABLONAI IR STEREOTIPAI“

Biologiniai skirtumai ir biologinė „realybė“, kurioje gimstame, lemia pirmąjį skirstymą į „vyrus“ ir „moteris“. Šis pradinis surūšiavimas pagrįstas biologija (reprodukciniai organai, chromosomos ir kt.) ir bendrąja fiziologija bei žmogaus organizmo funkcionavimu (pvz., hormonai, reprodukcinės funkcijos). Vos gimus kūdikiui, mes žinome, ar tai berniukas, ar mergaitė, pagal tai, ar jis turi penį, ar vaginą.

Biologiniai skirtumai taip pat aiškinami kaip pagrindiniai veiksniai, atskiriantys lytis visuomenėje, ypač jų vaidmens dauginantis atžvilgiu. Todėl visuomenė apibrėžia iš mūsų laukiamą „teisingą“ elgseną, veiklos rūšis ir lyčių galimybes, remdamasi žmogaus kūno biologija ir fiziologija. Dėl to sukuriamas „taisiklių“ rinkinys, kaip vyrai ir moterys turėtų elgtis, kitaip tariant, **stereotipiniai vyru ir moterų vaidmenys**, kurie atrodo „natūralūs“.

Pavyzdžiui, daugelyje visuomenių vyrams „natūrali“ sritis buvo (ir tebėra) viešojo / politinė sfera: vyrai prisiimdavo lyderių vaidmenis, kaip antai: duonpelnys, rūpintojas, vadas, gynėjas, politikas ir kt. Moteris, priešingai, dėl savo „nesavanaudiškos“ ir „jausmingos“ prigimties būdavo apibrėžiama

#MesSaugūsBendruomenėje

kaip priklausanti privačiajam / šeimos sektoriui, kuriame ji prisiimdavo rūpinimosi šeima vaidmenį ir todėl ribotai dalyvaudavo visuomeninėje veikloje.

Visuomenės sugalvoti arba sukonstruoti vaidmenys, elgesio modeliai, veikla ir gebėjimai, kuriuos visuomenė laiko tinkamais vyrams ir moterims, apibrėžia mūsų lytį. Pagal Europos lyčių lygybės instituto (angl. EIGE) siūlomą apibrėžtį, lyčių normos¹ yra susijusios su standartais ir lūkesčiais, kurių vyrai ir moterys skatina (ar netgi jaučia spaudimą) „laikytis“ konkrečios visuomenės, civilizacijos ar bendruomenės tam tikru laiko momentu apibrėžta-me intervale. Šios „nerašytos“ taisyklės apie tai, kokie turėtų būti ir kaip turėtų elgtis vyrai ir moterys, įskiepiamos nuo ankstyvo amžiaus (vaikystės) ir yra būtina nuo lyties priklausanti mūsų socializacijos sąlyga.

MOTERIŠKUMAS IR VYRIŠKUMAS

Beveik visos visuomenės turi konkrečių, iš anksto nustatytų lūkesčių, kuriuos kelia merginų ir vaikinų, moterų ir vyrų elgsenai, rinkinius. Tai skatina simbolinį **idealaus moteriškumo ir vyriškumo standarto** konstravimą. Šis standartas gali neatspindėti realybės, tačiau vertinamas kaip dominuojantis modelis, pagal kurį „vertinamas“ moteris arba vyras. Dominuojantys moteriškumo ir vyriškumo modeliai vaizduojami ir pateikiami žiniasklaidoje, socialiniuose tinkluose, politiniame ir viešajame diskurse, mokyklų vadovėliuose. Nuo labai jauno amžiaus visi turime aiškų vaizdą, kaip reikia atrodyti, kalbėti, rengtis, elgtis ir socializuotis pagal savo lytį.

Šiais laikais kalbame apie vyriškumą ne kaip apie fiksuotą tapatybę, bet kaip apie įpročių rinkinį, kuris gali skirtis atsižvelgiant į laikmečio socialinį ir politinį kontekstą (Connell ir Messerschmidt, 2005). Vis dėlto kiekvienoje visuomenėje yra „dominuojantis“ vyriškumo modelis, kurį nulemia kiekvienoje kultūroje ir visuomenėje priimta apibrėžtis. Jis dažnai dar vadinamas „**hegemoniškuoju vyriškumu**“, kuris nėra „įprastas“, ir tai reiškia, kad jis nereprezentuoja daugumos vyrų, tačiau laikomas pagrindine priemone, pagal kurią vertinamas vyrų vyriškumas konkrečioje visuomenėje.

Ankstyvoje vaikystėje smurtas ir agresija naudojami kaip emocijų raiškos priemonė. Laikui bėgant smurtauti linkusių vyrų agresija perauga į siekį kontroliuoti kitą asmenį, ypatingai, kai kyla pavojus jų „vyriškumui“ (Pellegrini & Bartini, 2001). „Vyriškumo“ apraiškos tokios kaip emocijų nerodymas ir bandymas pateisinti agresyvaus ir galią rodančio elgesio modelius stumia berniukus įsitraukti į patyčias, muštynes bei naudoti kitas smurto formas (Feder, Levant, & Dean, 2010).

Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos atliktoje Lietuvos gyventojų apklausoje² paaiškėjo, jog 45 % respondentų visiškai ar iš dalies sutinka su tuo, jog berniuko elgsenai, kai jis tampa mergaitei už kasų, kelia sijeną ir pan. – yra nekaltas dėmesio rodymas. 37 % respondentų taip pat sutiko su tuo, jog vyrai iš prigimties elgiasi agresyviai. Ši apklausa parodė, jog Lietuvos visuomenėje vis dar gajūs stereotipai, jog vyras turi būti stiprus, ištvermingas, kontroliuojantis, seksualiai aktyvus ir taip toliau. Seksualinis aktyvumas net jauname amžiuje pasireiškia agresija (tampymas už kasų ir pan.), kai tuo tarpu mergaitės ir merginos mokomos priimti tokį elgesį kaip pozityvų dėmesio rodymą ir jį priimti bei toleruoti.

¹ Europos lyčių lygybės institutas: <http://eige.europa.eu/rdc/thesaurus/terms/1194>

² [Representatyvi visuomenės nuomonės apklausa apie lyčių stereotipus ir smurtą, Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba \(2019\)](#)

#MesSaugūsBendruomenėje

Stengimasis atitikti toksiškas „vyriškumo“ normas gali pasireikšti smurto prieš kitus žmones pavidalu (Pleck, 1995; Richmond & Levant, 2003). Dažniausiai agresija pasireiškia prieš pačius artimiausius žmones artimoje aplinkoje. Pasaulio sveikatos organizacijos duomenimis (2017)³, pasaulyje 38 % visų moterų nužudymų sudaro intymaus partnerio nužudymai. Toksiški vyriškumo stereotipai turi įtakos smurtui artimoje aplinkoje, kurio viena pagrindinių priežasčių yra galios ir kontrolės siekis.

Panašiai kalbame ir apie „moteriškumo“ sampratą, kuri aprėpia visas taisykles ir įpročius, kuriais apibrėžiama „tinkamai“, atsižvelgiant į laikmetį ir kultūrą, atrodanti ir besielgianti moteris. Moteriškumas dažnai apibrėžiamas lyginant moterį su vyrų standartais, jos mokėjimu įtikinti, rodomu pasiaukojimu ir rūpinimusi šeima. Moterys sužino turinčios rūpintis savo išvaizda ir kūnu, būti geros formos ir jaunatviškos, meilios, jautrios, emociškos ir pasiaukojančios. Taip pat tikimasi, kad merginos ir moterys prisiims „globėjos“ vaidmenį, bus mandagios, rodys pagarbą, rūpinsis namais ir vaikais, bus drovios, kukliai rengsis ir bus pasyvesnės negu vyrai, o taip pat tramdys savo seksualumą.

Ką reiškia augti mergaite arba berniuku

Straipsnyje „Barbie Girls versus Sea Monsters: Children Constructing Gender“ (2000) Michael A. Messner aprašo vaizdelį iš platformų parado, kuriame dalyvavo vaikų futbolo komandos. Berniukai juda pirmieji iškėlę pavadinimą „Jūrų monstriai“, platformos pagrindinė spalva – mėlyna. Po jų seka mergaičių platforma rausvos spalvos apsiaustyje, sklinda garsi muzika, pagrindė tema – „Barbės“. Berniukai iškart sureaguoja ir praeidami pro platformą šaukia „Jokių Barbių!“. Tėvai žvalgosi vieni į kitus ir komentuoja: „Kokie jie skirtingi!“ Pasak Messner, tėvai dažnai pabrėžia lyčių skirtumus, o ne panašumus. Pavyzdžiui, kai visi vaikai žaidžia futbolą, tėvai nepastebi, kokie panašūs berniukai ir mergaitės.

Per praėjusius dešimtmečius sociologai ir psichologai atliko nemažai tyrimų, kurie rodo, kad tėvai elgiasi su vaikais skirtingai ir atsižvelgdami į jų lytį. Viename iš pirmųjų šį klausimą nagrinėjusių tyrimų tyrėjai apėngė šešių mėnesių kūdikį berniuko (Adamas) arba mergaitės (Betė) drabužėliais ir davė motinoms su juo pažaisti. Jie pastebėjo, kad motinų elgesys skyrėsi atsižvelgiant į tai, ar jos galvojo žaidžiančios su mergaite, ar su berniuku (Will, Self ir Datan, 1976).

Žinutės ir lūkesčiai, su kuriais auginami berniukai

Mes tikimės, kad berniukai bus ištvermingesni ir gebės greičiau atsigauti fiziškai ir dvasiškai. Neverks ir iš niekur nieko neapsipils ašaromis. Tokie posakiai kaip „nebūk mergiotė“ siunčia žinutę, kad mergaitės yra silpnesnės, o berniukai turi būti stiprūs.

- Berniukų kambariai dažniausiai dekoruojami džunglių gyvūnų, dinosaurų, superherojų atvaizdais – tuo, kas rodo galią. Tarp jų žaislų irgi yra sunkvežimių, automobilių, darbo įrankių, dinosaurų, veiksmo filmų herojų ir apskritai tokių žaislų, kurie moko juos, kad reikia būti stipriems, labiau „pašėlusiems“, ištvermingiems ir kad reikia kovoti ir ginti save ir kitus.
- Mes darome prielaidą, kad visiems berniukams patinka sportas, kad jie mėgsta žaisti lauke, gamtoje ir išsipurvinti.

³ Pasaulio sveikatos organizacija (2017). Smurtas prieš moteris: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/violence-against-women>

#MesSaugūsBendruomenėje

- Mes lengviau lenkiame berniukus prie grupinio sporto šakų (pvz., futbolo). Mes taip pat skatiname juos dalyvauti su konstravimu, inžinerija, robotika ir kovos menais susijusioje veikloje, o ne dailės, šokių, teatro ir meninės išraiškos būreliuose.
- Dauguma tėvų pripažįsta nemokantys berniukų namų ruošos darbų, tačiau moko juos kai ką paremontuoti ir nupjauti veją.
- Paauglystėje vaikinukams suteikiama daugiau laisvės negu merginoms. Regis, tėvai mažiau nerimauja, kai kur nors su draugais išeina vaikinukai, jie jaučiasi labiau atsipalaidavę ir rečiau juos tikrina.
- Kad būtų laikomi patrauklesniais, vaikinai turi būti raumeningesni, demonstruoti savo ištvėringumą, atrodyti labiau pašėlę ir linkę rizikuoti.
- Jiems taip pat suteikiama daugiau laisvės seksualumui reikšti. Aktyvus flirtavimas ir seksualinis gyvenimas vertinami kaip sveika „vyriškumo“ išraiška, jeigu tik tie santykiai heteroseksualūs. Tėvai lengviau susitaiko su tuo, kad paaugliai vaikinukai flirtuoja ir gyvena seksualinį gyvenimą, negu jeigu tai būtų merginos (Axinn, Young-DeMarco ir Caponi -Ro, 2011). Taip pat tikimasi, kad jie „kontroliuos“ santykius ir neleis draugėms „vedžioti juos už nosies“.
- Tikimasi, kad vaikinai tuoksis gerokai vėliau negu merginos, nes jiems reikia skirti daugiau dėmesio sėkmingam įsitvirtinimui darbe iki santuokos (Axinn, Young-DeMarco ir Caponi -Ro, 2011).
- Su pirma paminėtaisiais siejasi ir lūkestis dėl profesijos pasirinkimo. Profesija turi suteikti prestižą, socialinę padėtį, galimybę tobulėti, sėkmę, pinigus ir padėti sėkmingai įsilieti į kitų darbuotojų ratą.

Pastaruoju metu tyrėjų susidomėjimas nukrypo ir į tai, kad vyriškoji tapatybė atrodo turinti griežtesnius rėmus negu moteriškoji. Pavyzdžiui, tėvams daug lengviau priimti tai, kad mergaitės žaidžia „berniukiškus“ žaidimus, pavyzdžiui, futbolą, o ne tai, kad berniukai domisi lėlėmis, mada ar noriai šoka baletą, užuot žaidę futbolą. Apskritai berniuko vaidmuo formuojamas konkrečiau ir nuosekliau, palyginti su mergaitės vaidmeniu. Tėvai (ypač tėvai vyrai) dažniausiai labiau rūpinasi tuo, ar jų berniukai išsiugdys vyriškąją tapatybę (Siegal, 1987), todėl berniukams daromas didesnis spaudimas laikytis savo lyties socialinių modelių negu mergaitėms (Turner ir Gervai, 1995).

Žinutės ir lūkesčiai, su kuriais auginamos mergaitės

- Per žaislus, drabužius ir kitų elgesį su jomis mažos mergaitės gauna žinutę turinčios elgtis „tinkamai ir padoriai“, kaip „tobulos mažytės ledi“.
- Žaisti joms paprastai duodama su lėlėmis, lėlių namukais, arbatos servizais, žaisliniais virtuvės baldais, papuošalų gamybos ar grožio priežiūros rinkiniais (veidrodžiai, šukos, plaukų džiovintuvai, makiažo rinkinukai). Žaislai dažniausiai yra susiję su namų ruoša (pvz., skalbimo mašinos, lyginimo lentos, dulkių siurbliai ir kt.). Dėl to mergaitės gauna žinutę, kad turi būti išsipuošusios, tiekti maistą, padėti su namų ruošos darbais ir rūpintis mažesniais vaikais. Tai dažniausias stereotipas, kurį visuomenė primeta moterims.
- Mes taip pat tikimės, kad mergaitės bus tvarkingos ir švarios, darome prielaidą, kad joms nepatinka „šiurkštūs“ žaidimai arba žaidimai lauke, per kuriuos gali tekti išsipurvinti.
- Esame linkę manyti, kad mergaitėms labiau reikia mūsų pagalbos, paramos arba apsaugos (duodami joms suprasti, kad savo jėgomis arba savais metodais joms taip lengvai nepavyks ko nors pasiekti, neskatiname jų būti tokiomis pat savarankiškoms kaip berniukų).
- Mes tikimės, kad mergaitės geriau supras jausmus ir lengviau gebės save išreikšti.

#MesSaugūsBendruomenėje

- Mes skatiname mergaites dalyvauti veikloje, susijusioje su šokiais, baletu, ritmine gimnastika, daile, menine veikla, teatru ir menine saviraiška, o ne stiprinti komandinių sporto šakų ar kovos menų įgūdžius.
- Per žiniasklaidos, tinklaveikos ir pramogų pasaulio palaikomus įvaizdžius merginos gauna žinutę, kad moterys turi būti dailios figūros, rūpintis savo išvaizda, visada atrodyti jaunatviškai ir sekti madą.
- Iš mergaičių tikimasi, kad jos valdys savo seksualumą ir bus „kuklios“.
- Paauglystėje tėvai mažiau toleruoja dukrų lytinius santykius ir dažniau kalba su jomis apie dorovę. Merginos dažnai sulaukia iš tėvų žinutės, jog „būtų geriau, kad neužsiimtum seksu, o jeigu turi lytinių santykių, aš nenoriu apie tai žinoti“ (Wood ir kt., 2002).
- Be to, tėvai tikisi, kad dukros susituoks jaunesnio amžiaus negu sūnūs, ir jiems beveik nesuvokiama, kad dukros gali likti netekėjusios arba, dar blogiau, neturėti vaikų (Axinn, Young-DeMarco ir Caponi -Ro, 2011).
- Tai atspindi prieštaringą struktūrą, kurioje konstruojama moteriškoji tapatybė: viena vertus, socialinė evoliucija skatina moteris siekti akademinės sėkmės, būti nepriklausomas ir emancipuotas, o kita vertus, jos vis dar spaudžiamos „nerašyto“ lūkesčio ir „įsipareigojimo“ derinti pasirinktą profesiją prie motinystės ir rūpinimosi šeima.

Be to, suvokimas apie lyčių seksualumo išraišką ir toliau siejamas su dvigubais standartais. Viena vertus, vis dar vyrauja suvokimas, kad merginos turi slopinti savo seksualumą ir būti „moralesnės“. Mergina, kuri atrodo turėjusi daugiau seksualinių partnerių, sulauks skaudžios bendraamžių kritikos, žodinių įžeidimų, apie ją galbūt net pasklis neigiamos kalbos. Kita vertus, vaikinai, kurie parodo didesnę seksualumą, laikomi patraukliais, ir jiems tai yra būdas „pasipuikuoti“. Toks supratimas vis dėlto iškelia svarbių klausimų apie seksualinio priekabiavimo ir prievartos pasireiškimą mokyklos aplinkoje, o taip pat paauglių santykiuose („Gender Ed“, 2017).

LYČIŲ STEREOTIPAI, DISKRIMINACIJA

Stereotipai – tai apibendrintas ir standartizuotas tikrovės suvokimas (kuris yra paprastai kraštutinis ir nelankstus) žmonių grupės atžvilgiu (Cardwell, M., 1996). Visi esame girdėję tokius posakius, kaip „estai - lėti“, „amerikiečiai - nutukę“ ir kt. Stereotipai mums sufleruoja tam tikrą elgesį ar normą socializacijos situacijose. Stereotipai, kaip „paruoštukai“ mums palengvina priimti vienokį ar kitokį sprendimą, ar pasirinkti elgesio modelį. Anot W. Lippmanno⁴, stereotipai iš esmės sumažina informacijos apdorojimo kiekį, kurio reikia susitikus su nauju žmogumi, ir todėl mes žinome, kaip jį reaguoti, remiantis „numatoma“ jo elgsena. Tuo labiau stereotipai yra visuomenėje tinkamos elgesio normos ar vaidmenys, tad žmogus besivadovaujantis stereotipais yra saugesnis ir labiau užtikrintas savo elgesio tinkamumu ir priimtinumu visuomenėje, nei tas kuris laužo stereotipus. Stereotipai yra naudojami kaip vienokio ar kitokio elgesio ar požiūrio legitimus pateisinimas. Lyčių stereotipai įsigalioja dar net negimus ir vaikystėje kuomet esame labai paveikūs aplinkos įtakai ir nuomonei, kuri apibrėžia „tinkamą“ ir „laukiamą“ moterų vyrų ir elgesį. Vis dėlto svarbu pripažinti, kad „laukiamas“ moteriškumo ir vyriškumo modelis (žr. 2.2 sk.) iš esmės pastatytas ant

⁴ Walteris Lippmannas, amerikiečių žurnalistas pirmasis pristatęs šį terminą 1922 m.

#MesSaugūsBendruomenėje

stereotipų visumos pamato. Tikėjimasis, kad moteris bus jautri, drovi, emocinga, pasiaukojanti ir pirmenybę teiks rūpinimuisi šeima, o ne karjerai, jau savaime yra socialinė konstrukcija. Tuo tarpu mūsų lūkesčiai, kad vyras turėtų mąstyti „logiškai“, pasitikėti savimi, būti emociškai santūrus, stiprus, ambicingas, sėkmingas ir susitelkęs į savo profesinį tobulėjimą, taip pat yra stereotipas. Šie stereotipai gali netikti arba nepatikti visiems žmonėms.

Nors lyčių vaidmenys istoriniame, netgi kultūriniame, kontekste kinta, ir mes pažįstame moterų ir vyrų, kurie neatitinka pirmiau nurodytų charakteristikų, vis dėlto ir toliau sprendžiame apie daugelį žmonių remdamiesi šiais stereotipais. Pavyzdžiui, mus vis dar stebina ir kelia nerimą moteris karininkė ar pilotė, arba į darbą paskambinęs tėvas, kuris neatvyks į darbą, nes slaugys sergantį vaiką. Stereotipų įtakoti sąmoningai arba pasąmoningai darome prielaidą, kad pilotas yra vyras ir kad dauguma vaikų priežiūros pareigų priklauso motinai. Lyčių stereotipai yra stipriai įsišakniję visuomenėje bei mūsų asmeniniame suvokime, dažnai juos sutapatinant su vertybėmis ir juos pakeisti labai sunku.

Stereotipų poveikis

O koks vis dėlto yra stereotipų poveikis? Lyčių stereotipai „įkalina“ žmones dėžutėse, kurios apibūdina jų elgesį, pomėgius, pasirinkimus ir kitų žmonių lūkesčius, neatsižvelgiant į tai, kad mes patys to nepasirinkome. Lyčių stereotipai sąlygoja ne tik tai, kad visuomenė su mumis elgsis tam tikru būdu, kas galimai bus diskriminacija. Bet ir mes patys apribosim savo pasirinkimus.

Pavyzdžiui, mergina, nebandys žaisti futbolo (nes „žino“, kad „mergaitės prasčiau žaidžia futbolą negu berniukai“) ir nelankys futbolo būrelio bei neišmoks jo žaisti. Taip ji (pirmiausia sau pačiai) patvirtina suvokimą, kad vaikinai geriau žaidžia futbolą. Ir greičiausia futbolo būrelio brošiūra futbolą kviečia žaisti tik berniukus, taip įtvirtindama visuomenėje egzistuojantį stereotipą, kad futbolas „vyriskas“ užsiėmimas. Tas pats nutinka ir tada, kai vaikinai nutaria nesirinkti ikimokyklinio ugdymo studijų, nes „pripažįsta“, jog rūpinimasis mažais vaikais yra „moteriška“ veikla, ir taip patvirtina suvokimą, kad vyrų su priežiūra ir globa susijusios profesijos nedomina. Taip stereotipai veikia kaip slopintuvai, kurie smarkiai riboja žmogaus galimus pasirinkimo variantus ir užkerta jam kelią išvystyti visus savo gebėjimus.

Merginos ir vaikinai, kurie netelpa į „dėžutės“ rėmus, susiduria su visuomenės pasipriešinimu: patyčiomis, žeminimu, atstūmimu, bauginimu gyvai ir internete, psichologiniu, žodiniu, fiziniu ir seksualiniu smurtu ir kt.. Toks šiurkštus elgesys vadinamas smurtu lyties pagrindu, kadangi čia žmones yra diskriminuojami dėl jų lyties arba lytinės orientacijos. Tokiomis sąlygomis, o taip pat jusdami spaudimą taikytis prie lytims keliamų lūkesčių, tiek moterys, tiek vyrai pakliūva į elgsenos, kurios tikimasi iš atitinkamos lyties, „šablono spąstus“. Dažniausiai jie stengiasi atlikti jiems primestą socialinį vaidmenį.

Lyčių stereotipai dažnai gali lemti ne tik išankstinį nusistatymą, bet ir diskriminaciją. Pavyzdžiui stereotipas, kad moteris neturi įgimtų lyderio savybių, siejamas su tuo, kad jos negalės sėkmingai vadovauti verslui, priimti rizikingus sprendimus ir pan., vadovaujantis šiuo nusistatymu jos gali būti diskriminuojamos nepriimant jų į vadovaujančias pozicijas, o priimant vyrą, kurio kvalifikacija galimai žemesnė nei moteris, bet yra vadovaujamas stereotipu, kad vyrai geresni vadovai.

LYČIŲ ŠABLONŲ „LAUŽYMAS“

Mes visi vadovaujamės stereotipais ir taip juos įtvirtiname ir atkartojame. Kad galėtume laužyti socialinius lyčių vaidmenis, svarbu juos visų pirma atpažinti, sekti savo elgesį bei reakcijas ir kritiškai vertinti visuomenės nuostatas grindžiamas „natūralumu“, „įprastumu“, „prigimtimi“ ir pan.

Vis dėlto žmonės dažnai įpuola į įvairius spąstus, susijusius su stereotipų atpažinimu ir ardymu, kaip antai:

- sunku pripažinti tam tikrus stereotipinius požūrius, suvokimą ir elgseną, kurie aiškinami kaip „įprasti“, „grįsti sveiku protu“ arba „natūralūs“. Tokios elgesio apraiškos yra taip neišnarpliojamai susijusios su stipriai įsišaknijusiu vyrų ir moterų vaidmenų visuomenėje suvokimu, kad sunku jomis suabejoti, pvz., „berniukai lieka berniukais“, „mergaitės visada...“, „visi berniukai turėtų...“, „elkis kaip vyras“ ir kt.;
- nesąmoningai praleidžiamas pro ausis smurto lyties pagrindu demonstravimas (pvz., žodinis įžeidinėjimas arba homofobiškos šnekos) kaip „juokingas“ arba „nekaltas žaidimas“;
- dėl specialistų asmeninio lyčių vaidmenų suvokimo jiems paprastai nesmagu ir sunku, jie jaučia prieštarīgus jausmus, kai reikia reaguoti susidūrus su stereotipine nuoroda kalboje, stereotipiniu lyčių vaidmenų suvokimu, kuris pateikiamas kaip atsakymas per pamoką, arba smurto lyties pagrindu incidentu per pertrauką. Tačiau „tyla“ arba reakcijos nebuvimas gali pasiūsti žinutę, kad įžeidžiamas arba diskriminuojantis elgesys yra toleruojamas;
- specialistams dažnai stinga pasitikėjimo spręsti diskriminacijos lyties pagrindu incidentus, nes lyčių stereotipai yra susiję su jautriais ir delikačiais klausimais (pvz., lyties tapatybė ir išraiška, translyčių santykiai, smurtas seksualiniuose santykiuose, asmeninis pasirinkimas ir kt.).⁵

SĄVOKOS

STEREOTIPAI – apibendrintas ir standartizuotas tikrovės suvokimas (kuris yra paprastai kraštutinis ir nelankstus) žmonių grupės atžvilgiu (Cardwell, M., 1996). Pvz: „amerikiečiai – nutukę“, „britai gerai toleruoja alkoholį“ ir pan. Stereotipų pasitelkimas yra būdas „pernelyg supaprastinti“ mus supančios visuomenės suvokimą. Anot Pulitzerio premijos laureato W. Lippmano, stereotipais dažnai naudojamosi siekiant pateisinti mūsų požiūrį į kitus ir jį pateisinti.

LYTIES SAMPRATA.

Biologiniai lyčių skirtumai – fiziniai ir fiziologiniai. Biologiniai lyčių skirtumai apsprendžia nekintančias ir universalias moterų ir vyrų funkcijas, pvz., gimdymą.

Socialiai apibrėžti lyčių skirtumai – biologinių skirtumų socialinis įprasminimas: „moteriški“ ar „vyriški“ vaidmenys, darbai, profesijos, elgesys, charakterio savybės ir pan.

⁵ Švietimo programa „LYTIS IR ŠVIETIMAS. Lyčių stereotipai švietime ir profesiniame orientavime“, Viduržemio jūros lyčių studijų institutas, 2019 m.